

KONFERENCJA NAUKOWA *GWARA I JEJ WARTOŚĆ KOMUNIKACYJNA, KULTUROWA I SPOŁECZNA*, ŁÓDŹ, 18–19 PAŹDZIERNIKA 2016 ROKU.

W dniach 18–19 października 2016 r. odbyła się w Łodzi konferencja naukowa *Gwara i jej wartość komunikacyjna, kulturowa i społeczna*. Było to pierwsze spotkanie z planowanego cyklu konferencji *Język — region — kultura*. Jej organizacji podjęła się Katedra Dialektologii Polskiej i Logopedii Uniwersytetu Łódzkiego oraz oddział Polskiej Akademii Nauk w Łodzi. Obrady toczyły się w salach Centrum Szkoleniowo-Konferencyjnego Uniwersytetu Łódzkiego przy ulicy Kopcińskiego 16/18.

W konferencji uczestniczyli językoznawcy reprezentujący liczne środowiska naukowe w Polsce (Gdańsk, Kielce, Kraków, Lublin, Łódź, Opole, Poznań i Warszawę), na Białorusi (Mińsk), w Rosji (Moskwę), na Słowacji (Bratysławę i Preszów) i na Ukrainie (Lwów i Łuck). Przedmiotem refleksji naukowej stała się gwara w aspekcie komunikacyjnym, kulturowym i społecznym. Problematyka ta rozpatrywana była zarówno w ujęciu teoretyczno-metodologicznym, jak i w postaci badań empirycznych, z perspektywy historycznej i współczesnej.

Uroczystego otwarcia dokonała Dziekan Wydziału Filologicznego prof. dr hab. Joanna Jabłkowska oraz Kierownik Katedry Dialektologii i Logopedii Uniwersytetu Łódzkiego prof. dr hab. Irena Jaros, które w imieniu organizatorów serdecznie przywitały przybyłych gości i życzyły im owocnych obrad.

Podczas obrad plenarnych wygłoszono trzy referaty. Halina Pelcowa (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie) przedstawiła referat *Gwara w kontakcie — gwara w konflikcie*, w którym przedmiotem jej rozważań stało się zwrócenie uwagi na funkcję komunikacyjną gwary dawniej i obecnie w zmienionej cywilizacyjnie, społecznie i kulturowo rzeczywistości wiejskiej. Referentka szczególnie nacisk położyła na wartościowanie gwary, jej funkcjonowanie w świadomości użytkowników i innych mieszkańców regionu oraz na rolę w budowaniu więzi społecznych o charakterze integrującym i dezintegrującym. Halina Kurek (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) w swoim wystąpieniu *Funkcja gwary w tekście* omówiła rolę kodu gwarowego, mającego status niższego w hierarchii prestiżu niż polszczyzna ogólnopolska. Bywa on jednak niekiedy wykorzystywany w wersji pisanej. Zdaniem badaczki w tekstach pisanych językiem ogólnym elementy gwarowe wprowadzane są z reguły świadomie i zawsze w określonym celu. I tak np. w utworach literackich gwara jest jednym z wyznaczników tzw. podwojonej tożsamości autora, obrazuje ponadto kulturę opisywanego regionu, ale może mieć także funkcję marketingową, a niekiedy wykorzystywana jest również jako element obrażania strony przeciwnej. W kolejnym wystąpieniu podczas sesji plenarnej Bogusław Wyderka (Uniwersytet Opolski) w referacie *Stylizacja gwarowa? Problem definicyjny* zwrócił

uwagę na całkiem nowe sposoby wykorzystania gwary jako tworzywa literackiego. Prelegent skupił swoją uwagę na twórczości pisarzy sięgających po gwary śląską (m.in. Szczepana Twardocha, Zbigniewa Kadłubka, Marcina Melona i innych). Zauważył, że przejawy użycia pierwiastków gwarowych często nie mieszczą się w granicach klasycznej stylizacji. Podjął też próbę opisanego i zdefiniowania tego zjawiska.

Problem stylizacji gwarowej, funkcji regionalizmów i dialektyzmów w utworze literackim podjęli również inni prelegenci, np. Katarzyna Czarnecka (Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie). W referacie *Język Hajnówki jako element stylizacji w powieści kryminalnej „Okularnik” Katarzyny Bondy* pokazała, w jaki sposób pisarka wprowadza do powieści elementy gwarowe oraz jaką funkcję pełnią one w tekście literackim. Pisarka wprowadza do powieści zarówno podlaskie regionalizmy, jak i słownictwo zaczerpnięte z używanych w Hajnówce gwar wschodniosłowiańskich. Z kolei bardzo ciekawy aspekt wykorzystania gwary warszawskiej w polskich filmach przedstawiła Monika Kresa (Uniwersytet Warszawski) w referacie *Sposoby, funkcje i determinanty obecności gwary warszawskiej w polskich filmach i serialach fabularnych (na wybranych przykładach)*. Natomiast Katarzyna Sicińska (Uniwersytet Łódzki) skoncentrowała się na języku i stylu ludowych pieśni zbójnickich ze zbiorów pieśni Oskara Kolberga. Anna Miszta (Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie) na przykładzie *Silesia Noir* Marcina Szewczyka podjęła próbę odpowiedzi na pytanie, czy współczesne śląskie teksty literackie to stylizacja czy próba stworzenia języka. Larisa Derkacz (Wołyński Uniwersytet Narodowy im. Łesi Ukrainki w Łucku) wykazała, że dialektyzmy występujące w czasopiśmie „Wołyń” mogą wyrażać emocjonalny stosunek autorów artykułów w celu odtworzenia regionalnego kolorytu językowego czy językowej charakterystyki bohaterów publikacji.

W trakcie konferencji jej uczestnicy snuli refleksję nie tylko nad stanem gwar obecnie. Podkreślali, że trudno jest opisywać język bez gruntownych badań dialektologicznych. Takie podejście reprezentowała Julia Dudaszowa-Kriszszakowa z Uniwersytetu w Preszowie na Słowacji, odnosząc się do badań nad dziejami języka słowackiego. W tym nurcie można umiejscowić referat Błażeja Osowskiego (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu) *Status i zasięg społeczny gwary w Polsce XVIII w.* Poszukiwał on odpowiedzi na pytania, czy szlachta mówiła w 2. połowie XVIII w. gwara, czy przyporządkowanie szlachta — język literacki vs. chłop — gwara nie jest uproszczeniem — głównie na podstawie inwentarzy dóbr szlacheckich z terenu Wielkopolski. Joanna Getka (Katedra Studiów Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej z Uniwersytetu Warszawskiego) wskazała elementy „prostej mowy” na różnych poziomach języka w wydaniu poczajowskim z 1776 r.: *Czyn jerejskiego nastawljenija*. Tekst ten kierowany był do kapłanów w celu ułatwienia sprawowania posługi duchownej również wśród niewykształconych wiernych, co wyjaśnia przyczynę pojawienia się w nim elementów ruskojęzycznych.

Zgodnie z tematem konferencji — *Gwara i jej wartość kulturowa* — prelegenci przedstawiali wartość gwary w utrwalaniu pamięci kulturowej mieszkańców społeczności wiejskiej, np. Anna Piechnik (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) na podsta-

wie opowiadań sołtysa Iwkowej (woj. małopolskie, pow. brzeski) *Opowieści sołtysa* Stefana Szota wydanych w 2015 r. pokazała, że gwara odgrywa ważną rolę w przekazie treści kulturowych. Lidia Przymuszała (Uniwersytet Opolski) zaprezentowała wybrane śląskie związki frazeologiczne, w których komponentem jest wyraz należący do kategorii kulinariów, gdyż pożywienie, a właściwie jego nazwania, stanowią istotny element języka i kultury. Natalia Chobzej (Narodowa Akademia Nauk Ukrainy, Lwów) przedstawiła dialektalną leksykę w pierwszych słownikach galickich jako obraz kultury materialnej i duchowej swego czasu.

Szeroko pojmowana tematyka onomastyczna pojawiła się w kilku wystąpieniach. Trzy referaty koncentrowały się wokół nazw roślin. Agnieszka Wierzbicka (Uniwersytet Łódzki) ukazała funkcjonowanie gwarowych nazw roślin w świadomości jej użytkowników. Fitonimy gwarowe odzwierciedlają bowiem subiektywny stosunek nadawcy do rzeczywistości oraz ukazują utrwalone w świadomości zbiorowej określone struktury pojęciowe. Liubou Padporynava (Białoruski Uniwersytet Państwowy, Mińsk) zajęła się semantyką dawną a semantyką aktualną wybranych morfemów rdzeniowych w składzie zachodniosłowiańskich dialektalnych nazw roślin. Ewelina Lechocka (Uniwersytet Gdański) dokonała ogólnej charakterystyki motywów botanicznych, podając frekwencję ich występowania oraz prezentując zjawiska gwarowe zachodzące wśród badanych fitonimów na podstawie pieśni ludowych z Warmii i Mazur. W dwu referatach ujawniła się szczegółowa tematyka z zakresu antroponomii (Petra Kollarova, Uniwersytet w Bratysławie, i Agnieszka Klimas, Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego w Kielcach). Zdaniem tej ostatniej nazwiska poświadczone w źródłach historycznych mogą dostarczyć istotnych danych językowych, które są uzupełnieniem wiedzy o języku gwarowym danego regionu. Ewelina Zając (Uniwersytet Łódzki) poddała analizie cechy gwarowe w toponimach z powiatu tureckiego.

Kilku referentów w swoich wystąpieniach podjęło próbę opisu dialektów na różnych płaszczyznach. Irena Jaros (Uniwersytet Łódzki) w swoim referacie *Różne oblicza tautologii słowotwórczej w gwarach* omówiła przykłady derywatów, które ze względu na ich znaczenie oraz funkcję formantu można zaliczyć do grupy tzw. derywatów tautologicznych. A przyczyn tego zjawiska upatrywała zarówno w heterogenicznym charakterze ludowej leksyki motywowanej, jak również w produktywności niektórych formantów tworzących derywaty należące do wspólnych klas semantycznych. Beata Gala-Milczarek (Uniwersytet Łódzki) zajęła się omówieniem zjawisk łączenia wartości kategoryalnych przez rzeczownikowe derywaty gwarowe o charakterze czynnościowym. Poddany interpretacji materiał słowotwórczy pozyskała z obszernego zasobu leksykalnego zgromadzonego i opisanego w *Słownictwie ludowym byłych województw kieleckiego i łódzkiego* Karola Dejny. Agnieszka Jarka (Uniwersytet Łódzki) wskazywała na typy strukturalno-semantyczne rzeczowników złożonych w gwarze parafii Kocierzew w pow. łowickim. Renata Marciniak-Firadza (Uniwersytet Łódzki) omówiła szereg formantów, które tworzą w gwarach polskich różne określenia nazywające człowieka jakającego się, bełkoczącego czy sepleniącego. Joanna Koziół (Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie) przedstawiła niestandardowy rozwój semantyczny pewnej

grupy leksemów rzeczownikowych w gwarach polskich. Skupiła się na tzw. rzeczownikach ilościowych, czyli tych, które pod wpływem zmian semantycznych zaczynają występować nie tylko w użyciu liczebnikowym, ale również w użyciu przysłówkowym. Zjawisko to stanowi jedną z istotnych cech odróżniających leksykę gwarową od polszczyzny ogólnej. Anna Kostecka-Sadowa (Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie) skoncentrowała się na omówieniu wybranych przysłówków wschodniosłowiańskich w gwarach polskich zgromadzonych w *Słowniku gwar polskich* oraz jego kartotece znajdującej się w IJP PAN w Krakowie. Następnie autorka zweryfikowała stopień znajomości zebranych jednostek leksykalnych oraz ich funkcjonowanie w świadomości użytkowników gwary Małopolski południowo-wschodniej. Anna Stefan (Uniwersytet Łódzki) scharakteryzowała kategorię żywotności/nieżywotności rzeczowników rodzaju męskiego w różnych odmianach stylistycznych języka słoweńskiego, w którym obserwuje się szersze pojmowanie tej kategorii w dialektach niż w odniesieniu do języka literackiego, zwłaszcza w wariacie pisanym. Zagadnieniu polisemii werbalnej w gwarach był poświęcony referat Izabeli Ejsmunt-Wieczorek (Uniwersytet Łódzki).

Referat o współczesnej sytuacji polskich gwar na Syberii przedstawił Sergiej Skorwid (Rosyjski Państwowy Uniwersytet Humanistyczny w Moskwie). Badacz pokazał wspólne cechy dynamiki rozwoju zachodniosyberyjskiej gwary mazurskiej w kraju Krasnojarsku i Chakasji, wschodniosyberyjskiej gwary polskiej wsi Wierszyna i ukraińskiej gwary Holendrów w obwodzie Irkuckim oraz kilku wyspowych gwar czeskich na Syberii i na Kaukazie Północnym. Gwary te charakteryzuje na ogół dobre zachowanie pierwotnego systemu rdzennych dialektów, przy czym jednak ulegają one od dawna oddziaływaniu dominującego języka otoczenia, którego kierunki we wszystkich tych odmianach wykazują znaczne podobieństwa. Problemowi współistnienia gwar, ich wzajemnemu przenikaniu poświęcony był referat Feliksa Czyżewskiego (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie) pt. *Wkład badań Prof. Michała Łesiowa do dialektologii pogranicza polsko-ukraińskiego*. W wystąpieniu została przedstawiona sylwetka profesora Łesiowa i jego najważniejsze osiągnięcia naukowe.

Innym zagadnieniem, które znalazło swoje odzwierciedlenie w dwu wystąpieniach, był językowo-kulturowy obraz wsi. Beata Burska-Ratajczyk (Uniwersytet Łódzki) przedstawiła ten problem na podstawie powieści dla młodzieży *Tu był jej dom* Barbary Winklowej. Agnieszka Gotówka (Instytut Slawistyki PAN w Warszawie) poddała analizie przy wykorzystaniu koncepcji profilowania słownictwo nazywające matkę, ojca i dziecko w gwarach góralskich. W nim bowiem odzwierciedla się językowo-kulturowy obraz rodziny, ujawniają się emocje i hierarchia wartości.

W trakcie obrad konferencji nie zabrakło wypowiedzi odnoszących się do zagadnienia przejawów świadomości językowej mieszkańców wsi, np. w referacie Stanisława Cygana (Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego w Kielcach), prezentowanym na podstawie wyboru polskich tekstów gwarowych K. Nitscha. Zdaniem Ilony Gumowskiej (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie) w wypowiedziach gwarowych często pojawiają się elementy autocharakterystyki osób mówiących, które składają się

na obraz „samego siebie” użytkownika gwary. Badaczka zajęła się analizą autocharakterystyk osób mówiących z Lubelszczyzny, ustaliła, które elementy stanowią istotne składniki opisu własnej tożsamości mieszkańców wsi. Problem postrzegania gwary w XIX w. podjęła Elżbieta Umińska-Tytoń (Uniwersytet Łódzki). Zaś Anna Tyrpa (Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie) w referacie *Polska i Polacy w zwierciadle gwarowym* pokazała na materiale z XIX i XX w., co dla mieszkańców wsi znaczyły słowa *Polak, Polska* i co sądzili o języku polskim.

Podczas konferencji wygłoszono trzydzieści sześć referatów. Wystąpienia spotkały się z wielkim zainteresowaniem uczestników, czego potwierdzeniem były ożywione dyskusje. Konferencja *Gwara i jej wartość komunikacyjna, kulturowa i społeczna* pokazała rozległość i wieloaspektowość dialektologii. Do prelegentów kierowano pytania o charakterze szczegółowym, a także ogólniejszym — metodologicznym. Liczba referatów oraz różnorodność podjętej problematyki wyraźnie wskazują na dużą potrzebę organizowania tego typu spotkań naukowych. Są one okazją do wymiany poglądów i stanowią inspirację do dalszych badań. Dzięki nim następuje wymiana doświadczeń badawczych, co motywuje do kontynuowania i podejmowania prac indywidualnych, jak też skłania do tworzenia zespołów do realizacji konkretnych projektów.

Podsumowania konferencji dokonali Stanisław Cygan (Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego w Kielcach), który w imieniu uczestników wyraził wdzięczność władzom i pracownikom Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Łódzkiego, w szczególności Katedry Dialektologii Polskiej i Logopedii oraz oddziału PAN w Łodzi za organizację tegorocznego spotkania. Formalnego zamknięcia obrad dokonała Irena Jaros, która podziękowała wszystkim referentom i słuchaczom za liczne przybycie, a zarazem zachęciła do uczestnictwa w kolejnej konferencji planowanej na 2018 rok.

Joanna Koziół

Anna Kostecka-Sadowa

Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków